

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS LITERATŪRA

LITERATŪROS STEBĖTOJO ŽVILGSNIS ATGALIOS: KELIAI IR KELEIVIAI NEPRIKLAUSOMOJE ŽEMĖJE

Nepriklausomybės atgavimas nebuvo riba, nuo kurios literatūrinis gyvenimas būtų tuojau pasikeitęs. Pasikeisti galėjo tik pamažu — naujose salygosė išaugant naujiems žmonėms su naujais literatūriniais siekimais.

Nepriklausomos Lietuvos literatūroje pilnai pasireiškė trys rašytojų generacijos: (a) Maironio, Vaižganto..., (b) Sruogos, Putino, Krėvės, Vienuolio..., (c) Miškinio, Aisčio, Brazdžionio, Grušo... Per pirmą nepriklausomos valstybės dešimtmetį vyravo pirmos ir antros generacijos rašytojai, per antrą — antros ir trečios, o taip pat augo jau ketvirta generacija (Mačernis, Bradūnas, Nagys, Nyka-Niliūnas, Mazalaitė, Baronas...), kuri iškils jau pokario metais.

I. Pirmoji generacija

1. Literatūriniai siekimai. — Maironio generacijos rašytojai savo literatūrinės pažiūros buvo susidarę tautinio atgimimo metu, prieš spaudos atgavimą. Jiems literatūra turėjo visuomeninį-patriotinį uždavinį: prašnekti į lietuvių tautą, pažadinti joje meilę savo kraštui ir žmonėms, sukelti ver-

žimąsi į mokslą, kultūrą, žmoniškumą, lietuvių vienybę. Su tokiais siekimais suaugusi ir su jais pasireiškusi savo kūryboje spaudos draudimo metu, ši generacija ir nepriklausomoje Lietuvoje nepakeitė savo kūrybinio veido.

2. Jos indėlis nepriklausomybės metu. — Nepriklausomybės metu tos generacijos reiškėsi daugelis vardų: Maironis, Vaižgantas, Vydūnas, Lazdynų Pelėda, Šatrijos Ragana, Bitė-Petkevičaitė, Žemaitė. Maironis betgi iš lyrikos labiau pasinešė į dramą. Jo dramos buvo vaidinamos valstybės teatre iškilmingomis tautos progomis (*Kęstučio mirtis*, *Vytautas pas kryžiuočius*, *Vytautas karalius*). Draminių veikalų tuo metu buvo didelis trūkumas, ir Maironis savo dramomis gelbėjo padėtį, iki atėjo gausiausias dramų rašytojas Petras Vaičiūnas, jau antros generacijos žmogus. — Beletristikoje didžiausias indėlis buvo Vaižganto *Pragiedrulių* serija ir Šatrijos Raganos *Sename dvare*, lietuviškojo romantizmo viršūnė.

II. Antroji generacija

1. Jos pradžia. — Antrosios generacijos savitas veidas pradėjo reikštis tuojau po spaudos atgavimo. Naujus literatūrinius siekimus išreiškė Juozas Herbačiauskas (*Gabija*, 1907, *Erškėčių vainikas*, 1908), Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (leidinys *Lietuvoje*, 1910), L. Giros ir J. Rinkevičiaus leidžiamas žurnalas *Vaivaryktė* (1913—14). Prieš pat pirmąjį pasaulinį karą šios generacijos literatūrinis veidas jau buvo išryškėjęs.

2. Literatūriniai siekimai. — Naujos generacijos reiškėjai išėjo su revoliuciniais šūkais prieš ankstesnės generacijos idealus. Herbačiauskas ir kt. atmetė literatūros paskirtį tarnauti visuomeniniams, patriotiniams, religiniams ar moraliniams tikslams. Atmetė taip pat materialistinę filosofiją.

Atmetė literatūrinį stilių — natūralizmą bei realizmą (Kymantaitė).

Nauji idealai: rašytojo autonomiškumas — jo kūriniai turi tarnauti tik jo paties pergyvenimams išreikšti; estizmas — turi kurti grožio vertybes ir jomis gėrėtis; tautinio genijaus ieškojimas tautosakoje — joje reikia ieškoti tautos dvasios ir jos formų; tas liaudies kūrybos formas reikia priiimti individualinei kūrybai. Naujos generacijos siekimai rado gyvo atgarsio pačioje šio laiko kūryboje.

3. Tautosakinis kelias: L. Gira ir V. Krėvė. — Liudas Gira labiausiai pasireiškė tarp tų, kurie savo poezijai prisiėmė liaudies dainų formą. Beletristikoje liaudies dainų formą ėmė vartoti V. Krėvė-Mickevičius (*Dainavos šalies senų žmonių padavimai*, 1912). Iš kitos pusės į tautosakinę formą ir iš tautosakos paskolintų personažų dvasią Krėvė dėjo tuos autonomiško, nei dievų nei žmonių nebijančio veikėjo nusiteikimus, individualizmą, kuris buvo to laiko mada ir labai artimi paties Krėvės dvasiai (*Šarūnas*, 1911).

Tai buvo pradžia dar prieš nepriklausomą Lietuvą. Į nepriklausomą Lietuvą L. Gira ir Krėvė atėjo su savo tokia pat kūryba. Tik Gira turėjo įtakos daugiau kaip kritikas, ne kaip kūrėjas. Krėvė tuo tarpu tiesėsi ir toliau savo kūryba — beletristika ir drama. Beletristikoje (*Šiaudinėj pastogėj*) dzūkų etnografinio gyvenimo fone piešė originalius ir retus liaudies atstovus, kurių dvasioje buvo likę senovinio animistinio tikėjimo pėdsakų. Dramose (*Skirgaila*, *Mindaugo mirtis*) tęsė toliau Šarūno individualizmo tragediją. Primityvios dvasios vaizdavimu, žmogaus ryšio su gamta iškėlimu Krėvė ir Vaižgantas lietuvių literatūroje yra nepaženkti. Antrosios generacijos tai pats didžiausias indėlis beletristikai ir dramai nepriklausomoje Lietuvoje.

4. Impresionizmas: Šeinius ir Savickis. — Šiai generacijai priklauso dar trys beletristai, kurie pradėjo rašyti taip pat

prieš nepriklausomybę atgaunant, bet kurie savo kūryboje ėjo skirtingais keliais: Ignas Šeinius-Jurkūnas (1889—1959), Jurgis Savickis (1890—1952), Antanas Vienuolis-Žukauskas (1882—1957).

Ignas Šeinius atnešė naujus personažus ir naują stilių; jo *Kuprelis* (1913) yra Krėvės Šarūno partneris savo panašumais ir kontrastais. Panašus į Šarūną fiziniu deformuotumu, dvasios individualizmu, nepriklausomumu nuo dievų ir žmonių. Bet kontrastas tuo, kad Šarūnas buvo primityvaus gamtos gaivalo atspindys — Kuprelis jau yra civilizacijos padaras. Gamtos gaivalas Šarūnas turi galingą valią ir energiją veikti, bet miglotą racionalinį supratimą. Kuprelis galingas savo sugebėjimu mąstyti, jausti iki didelių kraštutinumų, bet jis neturi valios bei energijos veikti. Kitais veikalais Šeinius (*Vasaros vaisės*, *Bangoms siaučiant*) jau ima vaizduoti lietuvių inteligento intymiuosius pergyvenimus, būdingus impresionistiniam žmogui. Impresionistas Šeinius yra ir savo stiliumi. Tai buvo nauja lietuvių literatūroje. Šeinius hamsuniškas impresionizmas turėjo sekėjų Lietuvoje — Vincas Ramonas, Jurgis Jankus ir kt., iki išsivadavo iš tos įtakos ir apsisotojo nuosaikiame realizme.

Jurgis Savickis nuėjo kita kryptimi: pradėjo nuo ekspresionizmo ir atsidūrė taip pat realizme. Jo kūryboje (*Šventadienio sonetai*, *Ties aukštu sostu*, *Šventoji Lietuva*, *Raudoni batukai*, *Žemė dega*) jau persveria miesto žmogus, su nepaprastai jautria erotine prigimtimi, kaprizais, užgaidomis. Jį autorius traktuoja su neslepiama ironija. Ironija prašneka net jo romanas *Šventoji Lietuva* pačiu savo vardu, kuris kalba apie šventumą, o tam terminui duoda visai priešingą prasmę. Vaizduojamo gyvenimo tuštumas, o to vaizdavimo elegancija, formos žaismas yra būdingi visai Savickio kūrybai. Savickis nepaliko tokios įtakos kaip Šeinius — ekspresionistinis vaizdavimo būdas mažiau buvo artimas

lietuviui nei impresionistinis. Ir pats Savickis nuo jo tolo — artėjo į realizmą.

Antanas Vienuolis — rusų realistų pavyzdžiu įstojo į realizmo-natūralizmo kelią ir jo laikėsi ištikimai, kartais kiek pakrypdamas į sentimentalumą, kartais į romantiką. Jautrus savo gyvenamai aplinkai, Vienuolis pradžioje davė Kaukazo vaizdų ir legendų, o atsidūręs Lietuvoje linko reaguoti jau į lietuviško gyvenimo aktualius klausimus. Dėl to jo romanų didžioji dalis liečia dabarties gyvenimą. Piktinasi negerovėmis (*Prieš dieną, Ministeris*), žavisi herojiniais Lietuvos gyvenimo momentais kaip Klaipėdos vadavimas, Dariaus bei Girėno skridimas per Atlantą, (*Viešnia iš šiaurės*). Prirašė apie 10 tomų. Lietuvių literatūros istorijoje betgi populiariausi lieka jo trumpesni pasakojimai: „Kaukazo legendos“, „Paskenduolė“, „Vėžys“, kuriuose yra daug nuotaikos.

5. Poezijos simbolizmas: Sruoga, Kirša, Putinas. — Šio meto lyrikos pačiose viršūnėse ar savo svoriu ar populiarumu yra šie vardai: Balys Sruoga, Faustas Kirša, Vincas Mykolaitis-Putinas, Kazys Binkis, Stasys Santvaras, Petras Vaičiūnas. Kiekvienas jų savas, skirtingas.

Balys Sruoga (1896—1947) pradėjo naują kelią lietuvių poezijoje — simbolizmo kelią. Tą kelią jam parodė Jurgis Baltrušaitis, Balmontas, Briusovas ir kt. rusų simbolistai. Labiausiai Sruogą žavėjo jų kalbos muzikinė forma. Tad ir savo eilėraščiuose, kuriuos pradėjo dar prieš Pirmą pasaulinį karą, Sruoga ėmė žaisti muzikinėmis priemonėmis — asonansais, aliteracijomis. Jos turėjo kelti nuotaiką. Eilėraščio turinys buvo nustumtas į užpakalinį planą. Pergyvenimai buvo smulkūs — asmeninis žavėjimasis jaunyste, meile, gamta... Šiandien daugelis Sruogos eilėraščių nebedaro įspūdžio — labai jau žymu, kaip jie vienašališkai savo meistriška muzikine forma, bet be paties pergyvenimo, kuris turėtų būti anapus tos formos. Tačiau anuo metu Sruogos poezija buvo

revoliucija prieš Maironio laikų klasinę poeziją ir jos griežtą ritmą bei rimą. Ji atidarė kelius naujai poezijai.

Faustas Kirša (1891—1964), Sruogos amžininkas, tos pačios literatūrinės srovės lyrikas. Tačiau jis pasuko kitu keliu. Pradėjęs nuo žaismingos, tautosakinės formos, ilgainiui Kirša linko vis į kietesnę, monumentalinę formą — į žodžius, kurių prasmė buvo miglota, tik kėlė kažkokio didingumo, paslapties įspūdį. Šia forma Kirša reiškė vis didingesnes ir didingesnes žmogaus gyvenimo problemas. Jas nurodo jau patys Kiršos poezijos rinkinių vardai: *Giesmės, Maldos ant akmens, Piligrimai, Tolumos*. Tai refleksija apie žmogaus gyvenimo kelią, apie jo santykius su antgamtimi, apie kosmo amžiną raidą. Tai filosofinė poezija. Ji yra kontrastas Balio Sruogos poezijai. Prieš Sruogos poeziją, kurioje persvėrė forma, Kirša atėjo su poezija, kurioje persveria mintis. Tik į paskesnius laikus Kiršos poezijoje sklaidosi miglos, atsiranda daugiau saulės, paprastumo, žvelgimo ne į tolius, o į čia pat esamus daiktus. Lyg anos filosofinės problemos jo jau išspręstos, ir poetas moka pasidžiaugti gyvenimu, giliai atsiliiepti į dienos tautinius klausimus. Iš aukštybių nusileidžia į žemę, iš miglotų didingų simbolių pasaulio į kasdieniškos būtovės realistinį, smulkų ir mielą vaizdą.

Kirša įtakos kitiems vargiai turėjo labiau apčiuopiamos. Visuomenėje nebuvo pastebėti nė jo su dideliu įkvėpimu parašyti *Pelenai* — nepriklausomos Lietuvos negerovėms satyros.

Vincas Putinas-Mykolaitis (1894—1967) labiausiai derino savo poezijoje tas dvi Sruogos ir Kiršos kraštines linkmes. Nuo pradžios iki galo jo poezijoje eina pusiausvyra tarp turinio ir formos, nors ir turinys ir forma laiko eigoje keitėsi.

Putino poezijos turinys, lyriniai pergyvenimai, daugiausia ėjo iš jo konflikto su pašaukimu. Tame konflikte jausdamasis vienišas, poetas natūraliai ieškojo artimumo su

gamta. Gamtos vaizdai dėl to virto jo pergyvenimams pagrindiniais simboliais. Didingi, monumentalūs, migloti, paslaptingi tie simboliai (granito uolynai, rūkiais debesuota padangė, skaidrūs, kieti skliautai, vaivorykštės metmens, vidurnakčio slapybės, padangių žvaigždynai...). Ilgainiui poeto pergyvenimai aprimo. Vasario žodžiais, atėjo išsivadavimas iš to kankinančio dualizmo. Tada Putino poezijoje atsiranda giedra ir mokėjimas džiaugtis gyvenimo bei gamtos šukelėmis. Ryšium su pakitusiu pergyvenimu pakinta ir forma: vietoj didingos gamtos vaizdo atsiranda smulkus, vietoj kontūrinio — spalvingas, vietoj paslaptingo, migloto — aiškus, konkretus (sprogstantis beržas, pražydusių puokščių pusnynai, papuręs medelis, ratuota bitutė, piemenėlio ragelis, prie vieškelio kryžių smutkeliai, rasa apdulkėjusi žolė, karklo ir gluosnio dūdos...). Vietoj simbolizmo Putino poezijoje ateina nuosaikus estetiškas realizmas, dažnai atremtas į liaudies dainų formos elementus. Paskutiniame poezijos rinkinyje vėl gausu maištingos nuotaikos. Bet tai jau kito šaltinio poezija. Tai konfliktas tarp laisvės troškimo ir išorinės režimo prievartos (Langas).

Putinas poezijoje buvo tiek reikšmingas kaip Krėvė beletristikoje. Jo poezija — pati viršūnė šios generacijos kūryboje. Ji ir kitiems turėjo didelės įtakos — kaip Maironis savo epochoje. O Putino poezijoje iškeltas „rūpintojėlis“ visuotinai išpopuliarėjo kaip lietuviškos kultūros ir lietuvių tautinio savitumo simbolis.

6. Futūrizmo eksperimentas: K. Binkis. — Antroji generacija susilaukė taip pat perversmo prieš jos nutiestą simbolizmo kelią lietuvių poezijai. Perversmą surengė ne nauja generacija, bet tos pačios generacijos kiti atstovai, suorganizavę *Keturių vėjų* žurnalą (1922—27). Pats reikšmingiausias šiame revoliuciniame sąjūdyje buvo Kazys Binkis (1893—1942).

Keturių vėjų sąjūdis norėjo „nupūsti“, kas lig tol buvo literatūroje: grožio saugotojus, estetus, kuriems menas „švelniai ir atsargiai kasytų papades“, nupūsti „anemišką simbolizmą“ ir „surūgusį tautinį romantizmą“. Pasisakė už naują literatūrą, kuri turėjo išreikšti „šių dienų epochą“. Tokia „šių dienų epochos“ literatūra esąs futurizmas. Jo idealai: (a) iškelti ir pagarbinti mašiną, mechanizmą — („Futūrizmas parodė menininkams, kad mechanizmas taip pat gražus kaip ir pats žmogus ir kiti daiktai“); (b) pagarbinti prie mašinos sutelktą kolektyvą — rašytojas turi jaustis esąs kolektyvo narys ir reikšti kolektyvinę dvasią; kolektyvinė dvasia negali sutilpti valstybės ir tautos ribose ir turi tapti universali, kosmopolitinė; tai pasisakymas prieš ankstesnės generacijos estetizmą ir individualizmą; (c) menas esąs ne kūryba, o amatas — („Menas yra tik viena grandis visoje gamyboje prekių vertybių“); ne įkvėpimas menui reikalingas, o „geležinės valios pagalba išmokti valdyti žodį“.

Futūristų supratime menas yra netekęs ne tik mistikos, bet ir pagarbos Dievui, gamtai, žmogui. Tą žemę, kuri su tokiu pietizmu buvo pergyventa Maironio, Vaižganto, Šatrijos Raganos, Krėvės, Šeiniaus, futūristų poetas vadina mergiote, meiluže, žmonėse linkęs matyti sifilitikus, kokainistus...

Kai Binkis skelbia, kad „Tai fabrių, mašinų choras dainuoja mums modernišką maldą“, tai reiškia, kad ir poezijoje turi ateiti mašinos muzika — mašinos garsiniai efektai — žodžiai be prasmės, kurie tik savo skambėjimu keltų efektą. Tai retorinė, prakalbinė, plakatinė forma.

Keturių vėjų futūrizmas buvo paskolintas iš italų (Marinetti), tarpininkaujant rusų Majakovskiui. Taigi ne pačioje Lietuvoje gimęs. Lietuvos gyvenimas nebuvo dar supramonintas, ir mašina neturėjo tokios reikšmės. Tad futūrizmas neturėjo Lietuvoje visuomeninės atramos. Antra,

nebuvo ir poetinių talentų, kurie būtų parodę, kad futūristų ideologija galima sukurti didelius meno kūrinius. Tarp lietuviško futūrizmo atstovų talentingiausi buvo Kazys Binkis (1893—1942), Juozas Tysliava (1902—1961), Salys Šemerys (g. 1898). Tačiau ir tie patys greitai iškrypo iš futūristinės poezijos. Viso triukšmingo sąjūdžio reikšmė buvo ta, kad paskatino kitus rašytojus įdėti daugiau „geležinės valios“, kad „apvaldytų žodį“. To labiausiai buvo pasiekta jau trečioje generacijoje.

Prieš pereinant į ją, skyrium minėtini dar lyrikai (ir dramaturgai) Petras Vaičiūnas (1890—1959) ir Stasys Santvaras (g. 1902). P. Vaičiūnas pavadinamas „saulės poetu“ dėl jo mėgstamo saulės garbinimo, dėl saulėtos nuotaikos, optimizmo, entuziazmo. Jis pratęsė ir Maironio visuomenines patriotines tradicijas. Jam priklauso ir daina „Mes be Vilniaus nenurimsim“, kuri išreiškė to laikotarpio aktualiausią siekimą. Stasys Santvaras, pradėjęs nuo migloto simbolizmo, ilgainiui išniro į konkretumą ir buvo artimas Vaičiūnui savo idealizmu, bet skirtingas nuo jo savo melancholiška nuotaika; Vaičiūnui būdinga „saulė“, Santvarui — „pakalnių debesys“. Abiem būdinga tai, kad savo įtaka kitiems abudu rašytojai labiau reiškėsi scenos menui.

III. Trečioji generacija

1. Dvejopi keliai. — Trečioji generacija — tai žmonės, jau išaugę (mokęsi, subrendę) nepriklausomoje Lietuvoje. Jų ideologinės pažiūros griežtai išsiskyrė dvejopom šakom.

Vieni savo lietuvišką kultūrą norėjo sieti labiau su vakarų Europos pažanga. Antri suko veidą į rytus, į Rusijos gyvenimo pavyzdžius. Pirmieji daugelis buvo mokęsi vakarų Europoje, lankę ją ar bent pažinę ten besireiškiančias dvasines ir kūrybines tendencijas iš literatūros. Antrieji rusų gyvenimo bei kūrybos stilių sekė daugiau iš sovietinės lite-

ratūros ir iš vyresnės kartos akademikų, kurie buvo mokęsi Rusijoje ir natūraliai turėjo rusų gyvenimui bei kultūrai simpatijų.

Pirmieji kritiškai žiūrėjo į pirmos ir antros generacijų kelius ir norėjo surasti pusiausvyrą tarp jų. Jiems „su Jakštu ir Tumu labiau pakeliui, nei su Sruoga ir *Keturiais vėjais*“ (Piūvis 1929). O tai dėl to, kad jie kritiškai vertino įvykius Vakaruose ir Rytuose: Vakaruose tai buvo augančio totalizmo (fašizmo ir nacizmo) laikai, o Rytuose kita totalizmo forma — komunizmas. Tarp jų atsidūrusiai lietuvių tautai gresia „vakarų ir rytų stichija“. Tauta galėsianti išlikti tik sukūrus „ideališką, krikščionišką kultūrą“.

Bet šios generacijos žmonės buvo norėję pasisavinti ir iš antrosios generacijos kūrėjo laisvės, autonomiškumo principą. Tik kūrėjo laisvę supranta naujai. Kūrėjas turįs būti laisvas, bet laisvas dvasiškai. Kūrėjo dvasia turi viešpatauti savo paties materialinei prigimčiai. Dvasia, valdydama kūrėjo materialinę prigimtį moralės įstatymais, ne tik neužmuša kūrybinių polėkių, bet priešingai — juos dar labiau sudidina (Granitas 1930). Ten pat raginama atstatyti kūrėjo asmenybę, palenkti ją katalikybės autoritetui, nes niekas kitas taip neišvadavo žmogaus nuo gamtos demonų vergijos, niekas kitas nepastatęs žmogaus dvasiškai ant kojų — kaip katalikybė... Jos principai šiame žurnale rodomi kaip pažangiausias veiksnys kūrybai, nuolatos dinamiškai, naujomis formomis kylančiai iš dieviškos pilnaties pasiilgimo, intymiai susijusio su žmogaus sielos gyvenimu.

Tai viena dvasinė kryptis šioje generacijoje. Antros krypties žmonės buvo susitelkę apie *Trečio fronto* žurnalą (1930). Jo siekimai iš dalies buvo sutapę su buvusiais *Keturiais vėjais*. *Trečias frontas* taip pat skelbė kolektyvizmą; tačiau kolektyvo vardu jis jau aiškiai vadino proletariatą. *Trečias frontas* atsirėmė viena socialine klase, kurios simbolis buvo

„lietuviškas bernas“. Tas „bernas“ rodomas aktyvistas. Jam priklauso perimti gyvenimą į savo rankas, „pasiunčiant velniop tą darbą trukdantį ir jo prakaitu mintantį miesčionį“.

Menas ir *Trečio fronto* žmonėms yra tik „įrankis, didžiulis buomas, kuriuo verčiame, kas supuvo ir statome, kas dygsta ir auga“. Kiekvienas žodis turįs mušti į tikslą, demaskuoti atgyvenusią visuomenę ir griauti jos supuvusias kojas. Iš antros pusės, literatūra turinti atvaizduoti „mūsiškės visuomenės pažangųjį veržimąsi“.

Ne formalizmas (kaip Sruogai), bet ideologijos skelbimas turįs vyrauti literatūroje — marksizmo skelbimas.

2. Nuosaukus realizmas poezijoje: Miškinis, Aistis, Brazdžionis. — Tie trys iš didelės daugybės pavardžių labiausiai išreiškia šios generacijos kelius ir laimėjimus poezijoje. Jie pratęsę Putino lyrikos kelią ir jį papildę naujais laimėjimais. Pergyvenimų srityje papildę naujos rūšies patriotika, naujos rūšies asmeniniais motyvais, naujos rūšies žmogaus ir žmonijos tragikos pajautimu. Formoje išplėtojo tautosakos melodingumą, smulkiąsias priemones (asonansus, aliteracijas); išplėtojo vaizdines smulkiąsias priemones (rugiagėlių, čiobrelių, žiogelių, kūkalių simboliką); vaizdines priemones papildę naujomis — iš kultūrinio pasaulio, iš technikinio civilizacinio gyvenimo... Su antruoju nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiu poezija lengvai ir palaipsniui pasisuko iš miglotų aukštybių į gyvenamą žemę, į nuosaukų realizmą. Tuo keliu ėjo paskiausiai jau ir Putinas bei Kirša, antrosios generacijos poetai. Tačiau kiekvienas jų turėjo savitą poetinį veidą.

Antanas Miškinis (g. 1905) labiausiai iš visų trijų plėtojo patriotinius visuomeninius motyvus. Čia jausti poetas, kuris nuoširdžiai myli savo kraštą, stebi jo evoliuciją ir su elegija pergyvena lietuviško gyvenimo miesčionėjimą. Labiausiai iš visų trijų Miškinis savo poezijos formą yra pagrindęs dainų melodingumu.

Jonas Aistis (Aleksandravičius), g. 1904, labiausiai iš visų poetų išplėtojo asmeninę lyriką — su gyvenimo nuovargiu ir nuobodžiu; labiausiai iškultivavo formoje tas smulkiasias vaizdines priemones; meistriškai vartojo retorinius pasikartojimus ir kitas figūras. Tokis smulkus jo eilėraščio pasaulis buvo taip meistriškai sukurtas, taip nuoširdžiai išgyventas, kad Aistis buvo laikomas didžiausiu šioje srityje šioje generacijoje. Rašė Aistis paskiau, tremtyje, ir patriotinės lyrikos. Tačiau ji nepakilo iki tokio laipsnio kaip jo *Imago mortis*, *Chimeros akys* antrame nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje.

Bernardas Brazdžionis (g. 1907) yra tevynės, žmogaus, žmonijos likimo poetas. Ne toks betgi kaip Aistis ar Miškinis. Brazdžionis yra unikumas lietuvių poezijoje. Prieš jo akis stovi dvi buvimo plotmės: idealinė ir realinė. Jas sugretindamas ir parodydamas, kaip realinės plotmės reiškiniai yra nutolę nuo idealinės, Brazdžionis sukuria didelės draminės įtampos nuotaiką. Patriotiniame eilėraštyje „Paskutinis žodis pasmerktą miriop“ draminė įtampa kyla tarp oficialaus teisingumo ir natūralaus teisingumo. „Neregio elegijoje“ tokia įtampa tarp žmogaus paskirties matyti ir negalėjimo tą paskirtį, žmogaus natūralią teisę, vykdyti. Kai Brazdžionis dar prisistato trečią plotmę, antgamtinę, metafizinę, eilėraščio nuotaika pakyla iki mistikos. Kontrasto keliu jungdamas nekaltumo ir nuodėmės vaizdus, smulkius gamtinius simbolius su monumentaliais civilizacinio gyvenimo vaizdais; stipriomis retorinėmis figūromis (ypačiai pakartojimais) Brazdžionis pasiekia didelio efekto.

Jonas Aistis savo kūrybinę viršūnę ir populiarumą pasiekė nepriklausomoje Lietuvoje. Bernardas Brazdžionis kūrybinę viršūnę pasiekė nepriklausomoje Lietuvoje, o populiarumu pralenkė save ir visus kitus jau tremtyje.

3. Nuosaikūs realizmas pasakojimuose. — Belet-

ristikoje ilgą laiką tesireiškė mažasis pasakojimas — novelė. Kelią didžiajam pasakojimui — romanui — pralaužė Putino *Altorių šešėly* (1932—33). Nuo tada jau lygiomis rodėsi trumpieji ir ilgieji pasakojimai tų pačių rašytojų kūryboje.

Pasakojimų formoje išnyko manierizmas — tokis, kaip Savickio *Šventadienio sonetai*. Silpo pamažu ir Šeiniaus atneštas ir daug pasisekimo rodęs impresionizmas. Jis užleido vietą realizmui — nuosaikiam, estetiniam realizmui (panašiai ir poezijoje simbolizmas keitėsi į nuosaikų realizmą).

Formoje rūpestingiausiai buvo stiprinama stiliaus kultūra. Žodžio ir vaizdo kultūros viršūnėje yra A. Vaičiulaičio ir V. Ramono pasakojimai. Pirmasis beletristikoje yra toks meisteris kaip poezijoje Aistis. Formos naujumu jau tada ėmė reikštis Nelė Mažalaitė.

Pasakojimuose tebėra gausu aprašinėjimo, vaizdavimo, lyrizmo. Net *Altorių šešėly* gražiausios vietos yra lyrinės. Vaizdavimo bei aprašinėjimo gausumas silpnina intrigą, lėtina jos eigą. Reta išimtis iš tos bendros krypties yra Jurgio Jankaus pasakojimai. Jie turi mikliai pinamą intrigą, kuri pririša skaitytoją prie knygos (tai pirmojo intrigos meisterio lietuvių pasakojimuose Pietario vertas papėdininkas). Pasigendama ir charakterių, kurie būtų tiek visuotiniai ir tiek gyvi, kad užmirštum aplinką, įvykius ir pasilaikytum atminime portretus.

Tai šios generacijos pasakojimai formos atžvilgiu.

Tematika šios generacijos beletristikoje gausėja. Tiesa, ji ribojasi lietuviška realistine tikrove. Fantastinių pasakojimų nežymu. Realistinio gyvenimo pasakojimuose mažiau vaizduojama istorinė Lietuvos praeitis, daugiau to meto dabartis. Pasakojimų iš Lietuvos istorijos tedavė Jonas Marcinkevičius (*Kražių skerdynės*), Ieva Simonaitytė (*Aukštųjų Šimonių likimas*, *Karalius Vilius*).

Praeities daugiau rodoma dramos veikaluose — šalia Maironio, Krėvės istorinių dramų pasirodė Balio Sruogos istoriniai personažai (*Milžino paunksmė*, *Baisioji naktis*, *Radvila Perkūnas*), Petro Vaičiūno (*Aukso gromata* — 1863 baudžiavos naikinimas), A. Vienuolio (*1832 sukilimas*), Petrulio (*Strazdelis*) ir kt. Tačiau ir šiais istoriniais veikalais daugiau reiškėsi antros kartos rašytojai, ne trečiosios.

Trečiosios generacijos beletristai daugiausia dėmesio buvo nukreipę į kaimą, tęsdami Žemaitės, Vienuolio, Vaižganto, Krėvės tradicijas. Bet jie žiūrėjo ne tiek į socialinę kaimo būtį, net ne į etnografinę, o į psichologinę. Kai kuriuos kaimo žmonių dvasios bruožus jie iškėlė naujai. Vaičiulaitis savo miniatūrose pvz., iškėlė „užsispyrimą nepasiduoti“, vedantį į dvejopas išeitis — arba aiškėja, kad motyvas, dėl kurio veikėjas „nepasiduoda“, yra niekingai ir juokingai menkas — ir tada „nepasidavimas“ nutrūksta; arba tas „nepasidavimas“ eina iki galo, iki veikėjo žuvimo. Tuo pat keliuėjo ir Liudas Dovydėnas, rodydamas pavydą, neužsileidimą, kuris nuveda kaimynus į teismą (*Broliai Domeikos*). Vincas Ramonas trumpuose pasakojimuose pažvelgė į kaimo žmonių erotinių pergyvenimų formas (*Dailininkas Rauba*). Juozas Grušas tokiame uždarame kaime praskleidė žmogaus prigimties dualizmą, kuris veda į dramiškas ar komiškas situacijas. Jurgis Jankus sustojo prie kaimo, ar tikriaus — provincijos mokytojų ir mokinių gyvenimo. Juozas Paukštėlis į kaimo patriarchalinį gamtinį gyvenimą paleido miesto civilizacijos srovę, stebėdamas, kurie tos civilizacijos momentai labiausiai veiks kaimo žmonių ir kuria linkme.

Miestą, miesčionėjančią Lietuvą, plačiau jau užgriebė Juozas Grušas (*Karjeristai*). Čia jau rėkiančiu kontrastu iškilo tragiškoji Lietuva, kurioje išaugęs idealizmas susilaukia smūgių iš svetimos žemės augintų ir Lietuvą užplūdusių

karjeristų, norinčių Lietuva pasinaudoti, nes „Lietuvos nebuvo ir vėl gali nebūti, o mums gyventi reikia“.

Šauksmas prieš karjerizmo grėsmę Grušo romane yra tos pačios nuotaikos kaip Antano Miškinio susirūpinimas poezijoje, kur mes nuvesim Lietuvą ir ką dovanų jai duosim; kaip Brazdžionio dramiškasis pasmerktojo žodis, pasmerktojo už tai, kad jis sąžinės nepardavė; kaip Fausto Kiršos satyra *Pelenai*, kuriuose rodė Lietuvą skaisčią, idealią, bet išnaudojamą ir niekinamą... Rašytojai išliko Lietuvos idealizmo sargyboje.

4. Socialistinis realizmas: S. Nėris, P. Cvirka. — Apie *Trečią frontą* susitelkę rašytojai daugiau skardenosi savo publicistiniais pareiškimais nei pačia kūryba. Tarp šios grupės kūrėjų labiausiai pažymėtini — Salomėja Nėris-Bačinskaitė (1904—1945), Kazys Boruta (1905—1965), Petras Cvirka (1909—1947).

Salomėja Nėris buvo poetė panašaus pobūdžio kaip Aistis. Savo pergyvenimais labai asmeniška, žaidžianti erotiniais motyvais, didelis natūralus gaivalas, turinti laisvą, lankstų žodį, kuris jos poezijoje veikia kaip daina. Nuo 1931 ji lūžo į kitą pusę — pasiskelbė *Trečiame fronte*, kad nuo „šio laiko aš sąmoningai stoju prieš darbininkų klasės išnaudojimą ir savo darbą stengsiuosi sujungti su išnaudojamų masių veikimu, kad mano ateities poezija būtų jų kovos įrankis ir reikštų jų norus ir kovos tikslus“.

Tais žodžiais S. Nėris išreiškė socialistinio realizmo credo: poezija turi būti įrankis proletariato revoliucijai. Nuo to laiko S. Nėris ir rašė dvejopos poezijos. Vieni eilėraščiai buvo pagarbinimas kovojančiam proletariatui, Stalinui, Leniniui, Maskvai. Poetė Nėris tapo įrankiu Sovietų atstovybės Kaune rankose. Kiti eilėraščiai buvo, kaip anksčiau, mylinčios moters, mylinčios motinos, paskiau, kai 1941 pabėgo su bolševikais, žmogaus, pasiilgusio savo gimtojo krašto.

Pirmoji poezija buvo svetima jos prigimčiai. Ji buvo rašoma, anot jos, užsispyrus, žinant, kad taip reikia, ir kitokios išeities nebeliko. Antroji poezija nuoširdi, gaivališkai tekanti iš širdies kaip ir anksčiau.

Petras Cvirka buvo talentingiausias šioje srovėje pasakotojas. Socialistinio realizmo reikalavimus jis geriausiai įvykdė trumpame romane *Žemė maitintoja*. Joje užgriebia laikus, kurių nebuvo pakankamai panaudoję kiti, kada su nepriklausoma Lietuva atėjo žemės reforma ir naujai susidariusi ar bent sustiprėjusi klasė — naujakurių, mažžemių, kurie iš dvarų gavo žemės. Cvirka iš šios socialinės klasės pasiima sau veikėją „lietuvišką berną“. Tai yra naujo gyvenimo idealas: aktyvus, valingas, atsikratęs religija, kolektyviškas, prie žemės prisirišęs ne dvasiniais (kaip Krėvės ar Vaižganto veikėjai), o biologiniais, ekonominiais ryšiais, nes — žemė maitintoja. Tai idealas žmogaus, kurį reikia sukurti. Socialistinis realizmas betgi, prieš kurdamas, reikalauja nugriauti senąją santvarką. Užtat Cvirka ir rodo to senojo gyvenimo karikatūras.

Jeigu literatūroje charakteris vertinamas pagal tai, kiek jis natūralus, gilus ir gyvas, tai *Žemėje maitintojoje* tais atžvilgiais vertingesnis išėjo ne kolektyvinės dvasios herojus, o jo žmona, gyvenanti moteriška ir motiniška širdimi. Nors Cvirka *Frank Kruk* romanu demaskavo Amerikos lietuvių gyvenimą ir parodė jį juokingą, išsigimusį, tai betgi literatūriškai vertingesnis jo romanas *Meisteris ir sūnus*, kur jis vaizduoja liaudies menininkus. Vaizduoja be jokių socialistinio realizmo reikalavimų. Lygiai vertingesni ir jo pasakojimai jaunimui *Cukriniai avinėliai*.

5. Kai kurios paralelės. — Buvo nužymėtos generacijų literatūrinės viršūnės. Tarp jų tektų įdėti dar šimtinę vardų. Jie papildytų literatūrinį laikotarpio vaizdą. Bet naujų literatūrinių ieškojimų ir laimėjimų vargiai parodytų. Jie derintųsi arčiau prie vieno ar prie kito jau nurodytų vardų.

Grįžtant prie antros ir trečios generacijos darbų, nesunku pastebėti, kad trečioji generacija kūrėjų vardais žymiai gausesnė nei antroji. Tačiau to negalima būtų pasakyti apie jų kūrybos lygį. Būtų priimtina išvada, kad trečioji generacija daugiausia pažangos padarė poezijoje. Joje antrosios generacijos laimėjimus pakylėjo, praturtino. Pasakojimuose trečioji generacija nepralenkė nei Krėvės, nei Putino. Krėvės nepralenkė liaudies žmonių portretais. Putino nepralenkė miestiškosios Lietuvos vaizdais (*Altorių šešėly*). Putinas atskleidė ne tik hedonistinę, materialistinę dvasią lietuvių intelektualiniame pasauly. Jis parodė konkrečiai, kaip ir iš kur ta dvasia yra atsekusi į Lietuvą, kaip dalis jos atkeliavo su tais, kurie grįžo iš Rusijos; su tais, kurie mokslus ėjo vakaruose; net ir su tais, kurie tebegyveno lenkų kultūros įtakoje.

Jei pirmos generacijos buvo trys viršūnės: Maironis — poezijoje, Vaižgantas — pasakojimuose, Jakštas-Dambrauskas — moksle ir publicistikoje; jei antrosios generacijos viršūnės buvo Putinas ir Krėvė, o moksle-filosofijoje Šalcauskis, tai į kuriuos du ar tris žmones suvesti trečiosios generacijos atstovavimą, dar būtų sunkiau.

Tai viena paralelė — generacijų nepriklausomoje Lietuvoje. Tačiau tarp šių generacijų nebuvo jausti didelės rivalizacijos ir tarpusavio kovos. Daug didesnė įtampa buvo tarp ideologijų. Nebūtinai visi rašytojai priklausė tam ar kitam ideologiniam sąjūdžiui. Tačiau jie savaime sviro vienas daugiau, kitas mažiau į vieną ar antrą pusę. Viena, jie gyveno tomis srovių nuotakomis, kurios negalėjo nedaryti jiems įtakos. Antra, ta visuomenė buvo užnugaris jų kūrybai. Trečia, pati kūryba neįmanoma be ideologijos. Tad tiesiogiai ar netiesiogiai to meto ideologiniai sąjūdžiai veikė rašytojus.

O įtampa tarp dviejų ideologinių kryptių virto atvira kova — tarp tų, kurie rėmėsi krikščioniška ideologija ir

kreipė veidą į Vakarus, iš kitos pusės — tų, kurie rėmėsi ateizmu ir sukosi į Rytus. Kai dalis akademikų 1936 išleido žurnalą *Literatūrą*, kuriame tęsė *Trečio fronto* tradicijas ir dar pridėjo agresyvias laisvamybės idėjas, kilo aštri polemika. Tai buvo kova dėl vadinamo kultūrbolševizmo. Iš abiejų pusių reiškėsi toje kovoje rašytojai.

Kita įtampa buvo dėl moralės. Iš vienos pusės karjerizmas, hedonizmas, iš antros — idealizmas, principumas. Karjerizmas, noras maloniai šia diena pagyventi buvo įsimitęs į ne vieną kurią visuomeninę klasę ar grupę. Su karjerizmu bei hedonizmu ėjo abejingumas tautinei kultūrai, literatūrai, tautiniams idealams. Tai jau moralės „nuosmūkis“. Prieš jį kilo atvira kova tų, kurie reikalavo didesnio moralinio susidrausminimo ir didesnės pažangos tiek materialiniame, tiek ir kultūriniame gyvenime. Tai buvo „šaltasis karas“ visuomenės opinijai laimėti. Toje opinijoje rytų orientacijos šalininkai jautėsi galį pralaimėti, jie ėmė ieškoti, šių dienų terminu tariant, „koegzistencijos“ (*Literatūros* žurnalo redaktoriaus V. Krėvės „paliaubų“ kreipimasis į *Naujosios romuvos* redaktorių J. Keliuotį). Darbininkija ypačiai pasirodė priešinga komunizmui, kuris buvo socialinė tos rytų dvasios dovana. Tuo tarpu kovoje už moralės, už tautinio gyvenimo idealus, už literatūros kilimą daugiausia entuziazmo rodė mokyklinis jaunimas.

Buvo pagrindo laukti, kad įtampa dėl idėjos baigsis tautinės krikščioniškos vakarietinės ideologijos laimėjimu, o įtampoje dėl moralės atgis ir sustiprės dvasinis dinamizmas, kuris veda į pažangą, taigi sudaro ir literatūrai naujas palankias perspektyvas.

Tačiau šios perspektyvos buvo prievarta ir staiga suardytos iš šalies. Anot Baranausko, ta pati galybė, kur mišką išgraužė, širdį, dūšią užgriuvo ir giesmę nulaužė...

Nepriklausomos Lietuvos kūryba nutrūko.